TRADUCEREA ŞI DIHOTOMIA 'FIDELITATE' VS. 'TRĂDARE'

Bianca-Oana HAN

Traducerea este cea care transformă totul
pentru a nu schimba nimic.
Gunter Grass[1]

Abstract

One of the most disputed issues related to the problem of translation is, no doubt, that of the dichotomy between 'fidelity' vs. 'treason' in the complex process of rendering a certain source text into a target text. The present paper presents both sides of the problem in discussion and also tries to offer a ballance between them.

Keywords: translation, dichotomy, 'fidelity', 'treason', interlingual transfer, intercultural transfer

Un aspect deja foarte mult discutat şi disputat atunci când vine vorba de problematica traducerii de literatură este acela al fidelităţii vs. trădării. Astfel, în literatura de specialitate se vehiculează termeni ca 'urâtele fidele' sau 'frumoasele infidele' în încercarea de a arăta că ar exista numai două căi prin care un text ar putea fi tradus dintr-o limbă în alta: fie ţinând foarte aproape de textul sursă (Source Text), cu mare atenţie la păstrarea sensului şi cu mai puţin accent pe forma pe care o va lua textul în limba ţintă (Target Language), care ar putea avea de suferit uneori prin faptul că ar părea oarecum abrupt, sau neşlefuit dar corect, sau încercând să se păstreze sensul pe cât de mult posibil, dar cu o atenţie sporită pentru formă.

Despre deja celebra dihotomie fidelitate vs. trădare aflăm că ar putea fi considerată drept "cea mai veche problemă, iscată odată cu transferul interlingval şi de atunci o permanenţă a lecturii de specialitate este opţiunea traducătorului pentru una dintre cele două extreme, numite când spirit şi literă, când cuvinte şi sensuri, aşadar, pentru o tălmăcire fidelă ("receptivă") sau una liberă ("adaptativă"). Răspunsurile constituie un şir de "principii dihotomice înfăţişate antitetic de Th. Savoy într-o de altfel modestă lucrare (*The Art of Translation,* 1957) (n.n), mult citată tocmai pentru acest aspect. Pe când la B. Croce şi R. Pannwitzu, pe de-o parte, G. Gentile şi V. Wilanovitz-Moellendorf pe de alta, tonul este categoric, el devine mai conciliant la E. Staiger, pentru ca F. Flora, W. Schadewaldt şi alţii să recunoască în celebra antiteză două feţe ale aceleiaşi medalii (punct de vedere numit, cel mai frecvent, funcţional sau realist)."[2]

Este clar cum nume mai mult sau mai puţin sonore în literatura de specialitate au emis diverse păreri cu privire la poziţia traducerii între opera şi autorul ei, pe de-o parte şi cititori, pe de altă parte. Pentru a demonstra importanţa de care s-a bucurat această (de-a dreptul) obsesie a dihotomiei despre care vorbim, am putea pune faţă în faţă opiniile care s-au dezvoltat pe marginea discuţiei. Aşa cum vom observa, cele mai multe încearcă să păstreze, totuşi, calea de mijloc, cu toate că se recunoaşte a fi vorba despre o dualitate.

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)

"Hărţuită între formă şi fond, literă şi spirit, fidelitatea s-a transformat de nenumărate ori într-un câmp de bătălie; toţi traducătorii, în toate epocile, şi-au proclamat profesiunea de credinţă vizavi de fidelitate, fără însă a o înţelege întotdeauna în acelaşi fel: pentru că ei înşişi, conştient sau nu, cu sau fără voie, sunt dinainte 'înscrişi', 'inseraţi', ca să zicem aşa, într-un alt 'cotext' sau 'transtext', după cum spun terminologiile, altfel spus într-o altă cultură, într-o altă istorie şi poartă cu sine un întreg bagaj de idei primite, inclusiv de factură ideologică, despre natura şi implicaţiile actului traductiv."[3]

Găsim aici destule motive să înţelegem de ce contradicţia de care am ales să ne ocupăm poate fi considerată o adevărată dilemă, o 'harţă'. Mai mult, se pare că nu s-a putut cădea întru totul de acord nici în ce priveşte terminologia problemei. Ori, mai degrabă, terminologia poartă amprenta contextului cultural-istoric în sânul căreia se fixează.

Indiferent cu ce terminologie am opera, considerăm că problema fidelităţii merită o încercare de clarificare printr-o, de ce nu, încercare de clasificare a tipurilor de traducere, din perspectiva dihotomiei pe care o dezbatem aici.

În studiul[4] ei, Rodica Dimitriu ne mai subliniază încă o dată că problema fidelităţii în traducere este una foarte veche, datând de peste 2000 de ani. Se pare că deja în anul 395 sfântul Ieronim, recunoscut drept patronul traducătorilor, ar fi trasat alternativele posibile în traducere: cuvânt cu cuvânt în cazul pieselor de teatru, dar sens pentru sens în celelalte cazuri. Mai mult, ni se aminteşte cum Cicero şi Quintilian pledau în favoarea traducerilor libere, pe când prima traducere a Bibliei a fost făcută 'după literă'.

Autoarea ne prezintă problema în paralel, pe două grupuri de aceeaşi factură: pe de-o parte traduceri *literale/ semantice/ SL i.e. source language - limba sursă/ SC i.e. source culture- cultura sursă/ traduceri orientate către autor* şi pe de altă parte *traduceri comunicative/ cognitive/ TL i.e. target language – limba ţintă/ TC i.e. target culture – cultura ţintă.*

Dimitriu îl citează, la rândul ei pe Andrew Chesterman[5] care explică faptul că termenul *literal* nu este privat de ambiguitate, atâta timp cât unii îl percep drept traducere 'cuvânt cu cuvânt' sau traducere 'negramaticală' pe când alţii îl înţeleg drept traducere 'gramaticală închisă' (oricât de artificial ar suna). Ni se oferă aici un exemplu, cel al traducerii literale a unei opere literare: traducerea făcută de V. Nabokov în engleză a operei *Eugene Onegin* de Puşkin. Traducătorul, citat de autoarea studiului, mărturiseşte că, în spiritul idealului spre literalitate, a sacrificat totul – eleganţă, eufonie, claritate, bun gust, chiar şi gramatica- în favoarea unei expresii căutate, care valorează mai mult decât adevărul.

Pe de altă parte, traducătorii pot alege să traducă literal din motive etice, fie pentru a rămâne 'invizibili', arătându-şi astfel devotamentul faţă de original (vezi modelul Nabokov) sau, dimpotrivă, pentru a-şi şoca cititorii, reamintindu-le în permanenţă că ceea ce li se aşterne în faţa ochilor aparţine unei limbi şi implicit culturi diferite de a lor. Autoarea merge mai departe în explicaţia ei, şi subliniază cum, în unele cazuri, o astfel de atitudine literală ar putea avea la bază o lipsă de încredere în capacităţile estetice ale limbii ţintă.

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)

Printre cei care susţin fidelitatea către sursă se numără Ortega y Gasset, prin lucrarea *Mizeriile şi splendoarea traducerii*, 1937, sau Walter Benjamin cu *Sarcina traducătorului*, 1923, Michel Focault şi Jaques Derrida cu *Turnul Babel,* 1985.

Din aceeaşi pleiadă de partizani ai 'literei' face parte şi Peter Newmark[6], cel care susţine *traducerile semantice*, traduceri care respectă forma, savoarea şi tonul originalului pentru a păstra mai bine stilul autorului. Mai mult, se emite ipoteza conform căreia acest tip de traduceri ar rezista mai mult decât cele comunicative, întrucât traducătorul urmăreşte să păstreze şi nu să creeze.

Pe de altă parte, dacă ne referim la *traduceri comunicative/ cognitive/ TL i.e. target language – limba ţintă/ TC i.e. target culture – cultura ţintă*, acestea sunt percepute a funcţiona sub forma unei convenţii cu cititorul. Eugene Nida[7] menţionează aşa numita 'echivalenţă funcţională' care ţine de o 'echivalenţă dinamică', conform căreia receptorii unui mesaj formulat în limba ţintă răspund la acesta în aceeaşi manieră ca şi receptorii limbii sursă. Se admite faptul că un astfel de răspuns nu poate fi identic, din moment ce contextul cultural-istoric este foarte diferit în cele două cazuri, dar, se consideră necesar ca echivalenţa să fie atinsă la un nivel cât mai înalt, pentru ca traducerea să îşi fi atins scopul.

Există şi opinia conform căreia cu cât sunt mai diferite cele două limbi şi culturile de care aparţin, cu atât sunt mai bune condiţiile de înfăptuire a unei traduceri dinamice (comunicative). Newmark[8] consideră că acest tip de traduceri apar mai simple şi mai clare cititorului, căci se bucură de creativitate la nivelul linguistic, de unde şi posibilitatea de a fi superioare originalului. (Ne păstrăm dreptul de a ne arăta rezervaţi îndeosebi referitor la o eventuală superioritate a traducerii asupra originalului sursă, căci considerăm că nu acesta este, totuşi, rolul unei traduceri)[9]. Un comentariu interesant ni se pare cel al lui G. Mounin[10], care, folosind metafora 'opaque panels' (panouri opace), crede că astfel de traduceri îl ajută pe cititor să se simtă ca acasă, printr-un proces de 'naturalizare'.

Într-un articol cu titlu semnificativ, *Frumoasele infidele*, B. Croce[11] încearcă să rezolve dilema cu care ne confruntăm: "orice traducere, de fapt, sau diminuează şi strică sau creează o nouă expresie, punând-o pe prima din nou în creuzet şi amestecând-o cu impresiile personale ale celui ce se numeşte traducător. În primul caz expresia rămâne totdeauna aceeaşi, cea a originalului, cealaltă fiind mai mult sau mai puţin deficientă, adică nefiind propriu-zis expresie; în celălalt caz, expresiile vor fi două, dar cu două conţinuturi deosebite: urâte credincioase sau frumoase infidele."

Ar rămâne să stabilim care dintre cele două expresii cu conţinuturi deosebite ar fi capabilă să deservească mai bine literatura unei naţii, care ar reuşi să o introducă în circuitul valorilor universale drept tot o valoare. Credem că oricare dintre expresii s-ar bucura de adepţi în rândul cititorilor, fie ei mai mult sau mai puţin cunoscători ai textului de plecare. Important ar fi ca o traducere, 'fidelă sau trădătoare', să rămână la pragul de naturalizare a limbii, să menţină firescul în exprimare.

Cu referire la acest aspect, dacă e să punem în balanţă cât e fidelitate şi cât e libertate în traducere, Christine Le Boeuf[12] este de părere că: „se întâmplă uneori ca fidelitatea să oblige la independenţă. A spune acelaşi lucru nu înseamnă totdeauna să spui

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)

la fel." Nici nu este posibil, căci limbile sunt sisteme diferite în care se manifestă universuri diferite, în contexte, evident, diferite. Mai mult, în momentul în care se operează o traducere a unei opere literare, se fixează un moment în timp, la care traducerea aceea devine viabilă. Dar, contextul suferă transformări, iar traducerea noastră poate fi aşezată sub semnul dacă nu al 'trădării', cel puțin al infidelității. De aici, pătrundem într-un alt plan generat de problema valabilității unei traduceri, căci metaforic vorbind, ne vom pune mereu problema dacă o traducere făcută azi rezistă până mâine din moment ce limba, considerată a fi un organism viu este într-un continuu şi dinamic proces de schimbare, de evoluție.

Dacă ar fi să-i dăm crezare lui J Dryden[13] "nu se poate traduce exact şi bine în acelaşi timp." Această premisă nu poate fi decât descurajantă, iar traducătorul se poate simți în fața unui eşec încă de la bun început. Pe drept cuvânt, poziția aceasta ancilară, cea a traducătorului perceput drept "slugă la doi stăpâni", pe care, iată, nu-i poate sluji la fel de bine, nu poate fi una prea comodă. Cu toate acestea, este imperativ necesar ca opera să fie tradusă pentru a se bucura de universalitate şi, nu în ultimul rând, pentru ca cititorul care aparține unui alt context cultural lingvistic să poată beneficia de aceasta.

Aceasta pare să fie dilema dintotdeauna a traducătorilor, cu atât mai mult cu cât nu există o versiune standard a traducerii unui text. „În absența unui etalon care să certifice în absolut calitatea unei traduceri, marea luptă a echivalării de sensuri se va relua necontenit, în numele unui ideal de perfecțiune, desigur, dar şi al nevoii de a adânci cunoaşterea limbii celuilalt şi, pe de altă parte, de a extinde orizontul propriei limbi şi de a-i activa toate resursele."[14]

O altă abordare interesantă a acestei probleme o are Irina Mavrodin[15] care pune problema în felul următor: există două modalități de a aduce textul spre cititor: a face propriu-zis o 'adaptare', percepută drept forma radicală de aducere a textului tradus spre cititor, pe de-o parte şi un fel de 'modulare, îmblânzire a textului în direcția unei familiarități' care ar avea rolul de a menaja cititorul în contactul lui cu textul nou, contact care nu trebuie să fie şocant, iar cititorul să regăsească în textul tradus câteva repere care să-i fie familiare.

„Mentalul lui nu trebuie să se simtă (peste măsură de) depeizat când parcurge un text care-l introduce într-un spațiu cultural diferit de al său, uneori foarte diferit. Pentru a-i oferi acest confort al unei familiarități cu noul spațiu cultural, traducătorul recurge, mai mult sau mai puțin conştient, la anumite strategii care vizează, toate, apropierea dintre cele două spații, cititorul rămânând teoretic imobil, în mişcare fiind doar noul spațiu cultural adus către el."[16]

Pe de altă parte, mai există, aşa cum am mai adus în discuție, cealaltă față a medaliei, prin care se înțelege orientarea către textul țintă, adică orientarea cititorului către textul tradus, concepția, aşadar, opusă, care „nu numai că nu urmăreşte să ofere cititorului confortul unei familiarități cu spațiul cultural din care vine textul tradus, ci, dimpotrivă, ea vrea să mențină o depeizare, o diferență, o stranietate chiar. Şi asta tocmai pentru a feri

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)

textul tradus de orice conotaţie care ar trimite la spaţiul cultural de origine, al cărui bruiaj oricum se produce, prin însăşi limba -cu structura ei specifică- în care textul e tradus."

Tindem să credem că poziţia cea mai fericită ar fi cea de mijloc, care 'să respecte' atât textul sursă cât şi cel ţintă, poziţie susţinută şi de John Dryden[17] şi Alexander Tytler[18]. Ultimele tendinţe în ce priveşte studiile legate de traducere, par a încerca să păstreze un echilibru între traducerea orientată spre limba şi cultura ţintă, fără însă a pierde din vedere limba şi cultura sursă.

Oricare dintre operaţiuni presupune o bună cunoaştere din partea traducătorului a celor două arii cultural contextuale între care se desfăşoară în cele din urmă actul traductiv, căci traducătorul este cel care poate şi trebuie să fie capabil să menţină un echilibru între toţi factorii implicaţi în această complexă ecuaţie, generatoare de atâtea controverse. De la acest punct, putem înţelege de ce controversele despre care vorbeam sunt interdependente, iar încercarea de lămurire a uneia atrage după sine dezvelirea alteia.

De aceea, se poate considera că aceste contradicţii implicate de fenomenul traducerii sunt deschise spre dezbatere mai mult din perspectivă teoretică, din moment ce practica traductivă propriu zisă, dimensiunile practice ale fenomenului pot aduce la lumină situaţii diverse, care uneori par a sfida teoria. (O altă discuţie interesantă are la bază chiar balanţa care se vrea între traducerea văzută drept teorie vs. practică, discuţie care, însă, nu face subiectul nostru acum).

Bibliografie

Baconsky, R., Gouadec, D., Lascu, Ghe. *Teritorii actuale ale traducerii*, Editura Echinox, Cluj Napoca, 2002

Baker, M. *In other words*, London and NY: Routledge Publishing House, 2002

Bell, R., *Teoria şi practica traducerii*, Editura Polirom, Iaşi, 2002

Cartianu, A., *Din unghiul traducătorului*, din Secolul XX nr 1,2,3/1980

Croitoru, E. (coordonator), *English through translations*, *Interpretation and translation oriented text analysis*, Editura Fundaţiei Universitare „Dunărea de Jos", Galaţi, 2004

Dumitru, R., *Translation theories and practice,* Editura Institutului European, Iaşi, 2002

Eco, U., *La ricerca della lingua perfeta, În căutarea limbii perfecte*, traducere din limba italiană de Dragoş Cojocaru, Editura Polirom Iaşi, 2002

Eco, U. *Dire quasi la stessa cosa, A spune cam acelaşi lucru, Experienţe de traducere,* traducere din limba italiană de Laszlo Alexandru, Editura Polirom, Iaşi, 2008

Enescu, R. *Traducerea – mijloc de cunoaştere* din Familia nr.8, 1979

Fejes, D. *Fiecare traducere e o provocare*, in România Literară, 16/2006

Levitchi, L., *Manualul traducătorului de limba engleză,* Editura Teora, Bucureşti, 2001

Le Boeuf, C. *Bucuria de a interpreta* din Secolul 20, revistă de sinteză editată de Uniunea Scriitorilor din România, nr. 337-338-339

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)

Mavrodin, I. *Despre traducere, literal şi în toate sensurile*, Editura Scrisul Românesc, Fundaţia Editura Craiova, 2006
Munteanu, R., *Permanenta îmbogăţire a cunoaşterii* din Contemporanul nr 39, (1976), 1984
Novăceanu, D. *Frumoasele infidele* din România Literară XIII, nr. 23, 1980
Novăceanu, D., *Condiţia şi virtuţile traducerilor*, România Literară XIII nr 24, 1980
Vazaca M. *Preţul dorinţei de a traduce*, în România Literară, nr. 8/2008
Resurse Internet
http://www.atr.org.ro/blog/index.php/citate-si-cugetari-despre-traduceri-si-traducatori/

NOTE

[1] http://www.atr.org.ro/blog/index.php/citate-si-cugetari-despre-traduceri-si-traducatori/
[2] După Ioan Kohn, în *Limbaj, literatură, traducere*, din Familia 16, nr. 4/1980, p. 4
[3] Magda Jeanrenaud, *Universaliile traducerii*, Studii de traductologie, Ed. Polirom, 2006, p. 13
[4] Traducere proprie din *Theories and practices of translation*, Colecţia Cursus, Institutul European Iaşi, 2002, pp. 21-24
[5] *Memes of translation*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 1997 citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 21
[6] *Approaches to translation*, Oxford: Pergamon Press, 1981, citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 22
[7] Eugene Nida şi Charles Taber, *The theory and practice of translation*, Leiden: E.J.Brill, 1969, citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 23
[8] Loc.cit.
[9] n.n.
[10] Georges Mounin, *Les belles infideles*, Paris: ed. Des Cahiers du Sud, 1955, citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 23
[11] Citat de Darie Novăceanu în România Literară XIII nr.23/1980, p.4
[12] În *Bucuria de a interpreta* din Secolul 20, revistă de sinteză editată de Uniunea Scriitorilor din România, nr. 337-338-339, pp. 255, 256
[13] Citat de Eugene Nida, cf. *Traducerea – pro şi contra* din Orizont Literar 31 nr. 25/1980, pg. 8
[14] Marina Vazaca, în *Preţul Dorinţei de a Traduce*, în România Literară, nr. 8/2008, pg. 3
[15] *Despre traducere literal şi în toate sensurile*, Ed. Scrisul Românesc, Fundaţia Editura Craiova, 2006, p.26
[16] idem
[17] În prefaţa la traducerea *Epistolelor* lui Ovidiu, 1680, citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 24
[18] În *Eseuri despre Principiile traducerii*, 1792, citat în R. Dimitriu, op. Cit., p. 24

BDD-A2796 © 2010 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:40 UTC)